

Volkomen vrij, als een mus

Het motto van de Boekenweek – Tjelp Tjelp. De literaire zoo – brengt niet alleen Jan Hanlo, dichter van *De mus*, weer volop in de belangstelling. Ook componist Tom America pikt een grantje mee.

Door Joep van Ruiten

Het motto van de 74ste Boekenweek was vorig jaar nog maar net bekendgemaakt, of bij Tom America stond de telefoon rondgloeiend. De ene na de andere vertegenwoordiger van de media meldde zich met vragen over *Tjelp Tjelp*, 'het gedicht van Jan Hanlo' dat de componist uit Tilburg twaalf jaar geleden op muziek had gezet. Of die plaat van toen nog te krijgen was, wilden ze weten.

America stond ze allemaal te woord. Hij vertelde dat *Tjelp Tjelp* eigenlijk *De mus* heet, dat er op YouTube een video van te zien is en dat het album, waarop achttien gedichten van Hanlo worden vertolkt, al jaren niet meer leverbaar is. "Onterecht, want het is een uniek document", zegt de maker zonder enige schroom. "Ik krijg nu van alle kanten te horen dat het bizar is dat die plaat is verdwenen."

De mus werd in 1997 bekend als openingsnummer van *Van Kooten & De Bie*. Maar het album *Tjelp Tjelp* verkocht slecht. "Waar schijnlijk omdat het aanvankelijk werd uitgebracht bij Dureco, een platenmaatschappij gespecialiseerd in Vader Abraham-achtig repertoire", vermoedt America. De nieuwe Boekenweek bood een ideale gelegenheid voor een heruitgave, in een nieuwe vormgeving, met drie extra gedichten op muziek.

Nieuw zijn *Hou je van me altijd*, *Conclusie met impliciete gegevens* en *Notentijd*. Over het laatste 'gedicht' van Hanlo is de componist het meest opgetogen. Hij ontdekte het in notenschrift bij uitgeverij van Van Oorschot, verstopt in een doos met stukjes die de Limburger Hanlo ooit schreef voor de *Friese Koe-riër*. De compositie is gebaseerd op een gesprek tussen Hanlo en een jongetje van drie jaar, waarbij de melodie van diens spraak op muziek is gezet.

In *Notentijd* komen de dichter Hanlo (1912-1969) en componist America (1949) nadrukkelijker dan ooit samen, alsof ze elkaar de hand schudden. Beiden zijn gefascineerd door

Tom America: "Voeg als muzikant op zijn minst iets toe."

Foto: Gerlinde de Geus

klank én taal. Beiden nemen een positie in aan de rand van respectievelijk de Nederlandstalige poëzie en de Nederlandstalige popmuziek. Zowel Hanlo als America wordt door collega's op handen gedragen. En alle twee gelden, op hun eigen terrein, als zeer invloedrijk.

Hoewel geboren in Heerlen groeide America op in Valkenburg, de stad waar ook Jan Hanlo het grootste deel van zijn leven doorbracht. "Ik heb hem in jaren vijftig als kind drie keer ontmoet", vertelt de componist. "Hij reed op een 1000 cc Vincent, toen de snelste motor van Nederland, en parkeerde die soms tegen de gevel van onze woning. Ik was bang van hem."

Vóór *Tjelp Tjelp* en *De mus* timmerde America aan de weg met MAM, een Nederlandstalige popgroep in de schaduw van Doe Maar, die tussen 1981 en 1995 zes albums opnam en drie bijna-hits scoorde. *Ongelofelijk* (1989) was de grootste, maar *Oote* (1986) en *Maternité* (1989) zijn het meest bekend gebleven. Vooral het laatste nummer, met de tekstregel 'Mam, weet jij nog wanneer ik voor het eerst een boterham met kaas gegeten heb?' is de voor-echo van Spinvis.

Anno 2009 volgt America de Nederlandstalige popmuziek mondjesmaat. "Er is geen ontkomen aan", stelt hij vast. "Ik luister naar als het voorbij komt, maar met het meeste heb ik niets. Blofen Marco Borsato – het heeft mij veel te veel pathos, het klinkt veel te gezwollen. Het heeft niets te maken met hoe in de Nederlandse taal woorden en zinnen worden uitgesproken."

Dan is de fluisterende manier van zingen van Spinvis interessanter. "De melodie van zijn woorden komt overeen met hoe jij en

Componist Tom America over popmuziek, klank en de poëzie van Jan Hanlo

ik spreken. Niet dat Nederlandstalige popmuziek daar altijd overeen mee moet komen, maar voeg als muzikant op zijn minst iets toe. Toen de Osdorp Posse kwam met 'moederneuker' was dat een vondst, dát was een toevoeging. Roosbeef heeft ook iets. Maar het meeste is erg *Idols*-achtig, vooral bedoeld om beroemd te worden."

America: "Met MAM maakte wij muziek omdat we vraagtekens hadden. Typisch jaren tachtig? Ja, misschien wel. Het ging in ieder geval niet om het geld. We werden daarin gesteund door collega's die het interessant vonden wat wij deden. Dankzij Henk Hofstede van de Nits konden we *Maternité* maken. Robert Jan Stips bood ons zijn studio aan om niet. Nu heb je voor 6000 euro een studio aan huis zodat ik precies kan doen ik wil."

Veel albums maken en optreden, zoals in de tachtig en negentig, is er niet meer bij. Tegenwoordig leeft America van projecten en opdrachten. Een recent project van zijn hand is het vorig jaar voltooide *Noord* waarbij hij, gewapend met opnameapparatuur, een Tilburgse woonwijk introk en bewoners interviewde om vervolgens in de studio zijn zogeheten Nootspraak-composities te maken.

America is gespecialiseerd in 'liedjes' gebaseerd op de klank van woorden en uitspraken. "Daar doe ik niks nieuws mee", zegt hij. Vele componisten gingen mij voor. Maar het blijft fascinerend. Ik heb voor studenten ooit *Strawberry Fields Forever* van The Beatles geanalyseerd. De tekst is onzin,

maar het nummer klinkt geweldig. Het laat goed zien dat je als muzikant volkomen vrij bent in wat je wilt maken."

In dat opzicht verschilt hij niet van de dichters met wie hij samenwerkte. Zo zette America volgens zijn Nootspraak-procedure ook poëzie van Willem Jan Otten (*Tot de belenblazer*), Tonnu Oosterhoff (*We zagen ons langzaam in een kleine groep mensen veranderen*) en Ingmar Heytze op muziek. Vooral over Heytze is hij zeer te spreken. "We hebben samen een compositie gemaakt waarbij ijzer echt als ijzer klinkt. Heytze is heel erg mijn dichter."

Maar Hanlo is en blijft zijn grote favoriet. "Zijn *Hou je van me altijd* heb ik in 1994 voor het eerst op muziek gezet, als vraag en antwoord met mijn zontje. Achteraf bleek ik het verkeerd te hebben begrepen; het is een aftelvers. Toen ik het onlangs opnieuw las, ontdekte ik hoe tintelfris het nog steeds is. De poëzie van Hanlo is hyperpersoonlijk. Hij weet met zijn gedichten dingen te verbinden waarvan alleen zijn dinget weet hoe ze verbonden zijn."

■ ALBUM EN BLOEMLEZING

Het album 'Tjelp Tjelp' van Tom America is uitgebracht door De Harmonie. Zie ook www.tomamerica.nl. Ter gelegenheid van de Boekenweek is bij uitgeverij Van Oorschot een bloemlezing uit het werk van Jan Hanlo verschenen: 'Tjelp Tjelp'. Samensteller is Guus Middag.

Wees op zijn minst beleefd tegen dieren

Door Rudi Kamminga

In het misschien wel bekendste werk van Rudy Kousbroek, het binnenkort weer verkrijgbare poezenboekje *De aibaarheidsfactor* (1969), valt de term al: medereizigers. Het is hetzelfde woord waarmee Kousbroek veertig jaar later in zijn nieuwe bundel met beschouwingen over de liefde tussen mensen en dieren de door hem gevoelde lotsverbondenheid tussen die twee nog steeds het zuiverst weergegeven vindt.

Toch is de term minder helder als Kousbroek suggereert. Hij definieert onze relatie tot dieren ermee als: "nuchter, niet sentimenteel en toch liefdevol, praktisch en realistisch. Dieren zijn vreemde wezens met onbegrijpelijke preoccupaties, maar ze reizen met ons mee naar het onbekende, ze zitten in hetzelfde schuitje (...)."

Kousbroek belandt hier op het gladde ijs van de 'projectie': het konijn in de kinderwagen bijvoorbeeld, waarvan de foto de omslag siert en voor Kousbroek een 'frappant voorbeeld' van het begrip medereiziger, zal bij veel mensen een gevoel van vertedering en verbondenheid oproepen maar of het konijn zich bewust is van dat schuitje, is op zijn zachtst gezegd onzeker.

De foto van het konijn is, hoe onschuldig ook, gelukkig toch atypisch voor de bundel. Het is een voorbeeld van het 'vermenselijken' van het dier, vergelijkbaar met de hond met een jasje aan of de aap met een pijp. Dat zijn ingrepen die dieren weliswaar voor sommigen 'snoezig' maken maar de eigen aard van het dier ontkennen. Kousbroek heeft dergelijke trucs helemaal niet nodig. In de rest van het boek staan juist goed gekozen en soms verbluffende illustraties waarin mens en dier ongekunsteld verbonden zijn, zoals de schitterende foto van de jongen die slaapt tegen de flank van een Indische os.

Ook de voorbeelden in Kousbroeks beschouwingen tonen iets anders (en veel waardevoller) als die verraderlijke 'vermenselijking'. De vogelkenner Gilbert White die in de 18de eeuw verslag deed van zijn belevissen met de schildpad Timothy; de boerin Rosamund Young die prachtig schrijft over het gevoelsleven van haar koeien en het zingen van haar kippen; en de bioloog en kunstenaar Bill Lishman die het imprinting principe bij ganzen onderkende en een aantal door hem opgevoede ganzenjongen met een zelfgemaakt, open vliegtuigje aanvoerde op hun eerste trek naar het zuiden (zijn verhaal werd verfilmd in *Fly away home*).

Het zijn allemaal mensen die bijzonder goed studie hebben gemaakt van de dieren die ze beschrijven. Hiermee promoveren ze deze dieren tot individuen die gedrag vertonen dat we weliswaar niet in letterlijke zin kunnen begrijpen maar dat wel degelijk herkenning oproept. Hun observaties maken duidelijk dat dieren hun eigen behoeftes, leefpatronen, communicatiemiddelen en vormen van welbehagen hebben die vrijwel altijd in het gedrag komen als mensen zich ermee gaan bemoeien, met als dieptepunt de industriële dierenhouderij.

Medereizigers is hiermee een overtuigend en hartveroverend pleidooi voor menselijke zorgvuldigheid en op zijn minst beleefdheid in de omgang met al die prachtige medebewoners van onze aarde, van ezels tot eenden en van vleermuizen tot honden. Een natuurlijk Kousbroeks favorieten dieren: de katten aan wie hij een aparte afdeling wijdt, met als hoogtepunt het ongelofelijke gedicht dat Christopher Smart in 1760 schreef over zijn kat Joffrey en dat Kousbroek samen met zijn echtgenote Sarah Hart vertaalde:

(...)
"Want hij begaaf geen geweld als hij goed gevoed is, noch blaast hij zonder aanleiding.
Want hij spint in dankbaarheid wanneer God hem zegt dat hij een lieve kat is.
Want hij is een hulpmiddel voor kinderen om zachtmoedigheid te leren.
Want een huis zonder hem is onvolledig en zonder zegen in de geest."
(...)

★★★★☆

Boek: *Medereizigers*; over de liefde tussen mensen en dieren. Auteur: Rudy Kousbroek. Uitgever: Augustus. Prijs: €17,90 (191 blz.).

Foto uit het boek *Medereizigers*.

Foto: Hans van der Meer

— TELEVISIE —

Kijken naar schrijvers, thuis op de bank

Nederland 2 besteedt vanaf 8 maart uitgebreid aandacht aan de Boekenweek. Hoogtepunten in de programmering zijn onder meer *De Avond van het Boek* (9/3), *Van Kooten en de Bie zijn gek met Dieren* (18/3), *Profiel met Tim Krabbé* (11/3) en verspreid over de Boekenweek acht afleveringen van de portretreeks *Op het nachtkastje* met onder anderen Harry Mulisch, Kees van Kooten (foto), Herman Brusselmans, Conny Braam en Herman Koch.

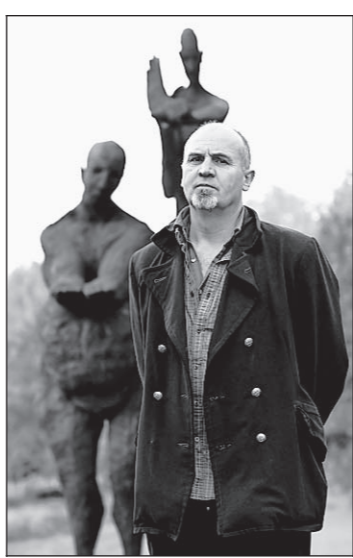
Het Uur van de Wolf speelt op de week in met drie documentaires. Zo worden *Koos van Zomeren, lopende zinnen* (15/3), *Max Velt-huys, is het leven niet prachtig* (17/3) en *Hugo Claus, de veelvraat* (20/3) vertoond. Voorts levert de Tros een bijdrage met de vertoning in twee delen van de film *Max Havelaar* (14/3 en 21/3) en brengt de NCRV op 16 maart met *Het woord heeft mij gered* een portret van aielzoeker-schrijver Al Galidi.

— EXPOSITIE —

(Streek)taal en beeldende kunst

Met voorstellingen, voordrachten en exposities wordt in De Lawei in Drachten in maart extra aandacht besteed aan taal en dialect. Het spits wordt afgebeten met tot en met 4 april de tentoonstelling *Oorsprong* in expositieruimte De Galerij van beeldende kunstenaar Janke Klompmaker uit Groningen. *Oorsprong* is mede geïnspireerd op het werk van dichter Tjebbe Hettinga. Behalve werk van Klompmaker is in de foyer van De Lawei de expositie *Ik wil mij blijven vertellen...* van Frans Cadée te zien. Zondag 8 maart dragen vervolgens in Hopper, het theatercafé van De Lawei, dichters, schrijvers en beeldende kunstenaars als Jan Ketelaar (foto), Dries Reeder en Jelly Timmer voor uit eigen werk en dat van anderen. Aanvang 12.30 uur.

— LITERAIRE HEMEL —

Renders over Hanlo in Amen

De Literaire Hemel in Amen slaat vrijdag 13 maart twee vliegen in één klap: er wordt aandacht besteed aan de Boekenweek én aan het fenomeen Meertmaand Dialectmaand. Met het oog op het eerste is Hans Renders uitgenodigd, directeur van het Biografie Instituut in Groningen, literair criticus en biograaf. Ruim tien jaar geleden presenteerde Renders de biografie *Zo meen ik dat jij ook bent* over het leven en werk van Jan Hanlo (1912-1969), dichter van *De mus*. Renders zal ingaan op het literaire werk van Hanlo, maar ook op diens levenswandel als excentriekeling, karnemelkdrinker, motorliefhebber en kindervriend. De streektaal krijgt aandacht middels de presentatie van *Vangst zonder net*, de nieuwe dichtbundel van Klaas Koops (foto) uit Schipborg. Derde gast is uitgever, meesterklusser en muzikant Guus Bauer, auteur van de roman *De tuimman van Niemandslaan* over een zaagmolenfamilie. Aanvang is 20.30 uur, entree €9,50.

— LEZING —

Van Zomeren over dier, landschap en mens

Wie zijn werk leest, zou bijna denken dat Koos van Zomeren (foto) altijd buiten is: wandelen met de hond, struinen door het landschap. Maar er moet natuurlijk ook geschreven worden. Bij voorkeur over alles wat groeit, bloeit en krielt, in een door vele geprezen stijl waarin knappe observaties en een grote taalvaardigheid samengaan. Op 11 maart brengt Van Zomeren een bezoek aan de bibliotheek in Zuidlaren waar hij zal vertellen over natuur, dieren, landschap en de merkwuurde rol van de mens. Daarnaast zal hij voorlezen uit zijn werk en eventueel ook zijn nieuwste boek signeren. *Het dier in de dier* met, volgens zijn uitgever, 'de mooiste, ontroerendste, grappigste, droevigste, leerzaamste dierenverhalen'. Aanvang 20.00, entree €7,50.

